

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ 2016

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.

Με ανάλογο τρόπο (γίνονται) και οι οικοδόμοι και όλοι οι υπόλοιποι (τεχνίτες)· με το να χτίζουν, δηλαδή, καλά, θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, ενώ με το να χτίζουν άσχημα (θα γίνουν) κακοί. Διότι, αν δεν ήταν έτσι τα πράγματα, καθόλου δεν θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα δίδασκε, αλλά όλοι θα γίνονταν καλοί ή κακοί (από τη γέννηση, από τη φύση τους). Έτσι, λοιπόν, συμβαίνει και με τις αρετές· γιατί κάνοντας όσα συμβαίνουν στη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, κάνοντας, όμως, όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να αισθανόμαστε φόβο παρά θάρρος άλλοι (γινόμαστε) ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Παρομοίως, λοιπόν, συμβαίνουν και όσα έχουν σχέση με τις επιθυμίες και με την οργή μας· άλλοι, δηλαδή, γίνονται σώφρονες και πράοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι (οξύθυμοι), άλλοι με το να συμπεριφέρονται με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με τον αντίθετο τρόπο. Και με έναν λόγο λοιπόν, από όμοιες ενέργειες διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια συγκεκριμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· γιατί, σύμφωνα με τις διαφορές αυτών (των ενεργειών) ακολουθούν και οι συνήθειες (τα μόνιμα στοιχεία) του χαρακτήρα μας.

B1

– «και διαφέρει τούτω πολιτεία πολιτείας αγαθή φαύλης»

Στη θεωρία του για τα πολιτεύματα ο Αριστοτέλης δεν παρασταίνει, όπως στην Πολιτεία, ένα μοναδικό πολίτευμα ως το μόνο σωστό. Τα πολιτεύματα, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να ρυθμίζονται ανάλογα με τον χαρακτήρα και τις ανάγκες του λαού. Η ορθότητα των πολιτευμάτων εξαρτάται από τον ορισμό του σκοπού της πολιτείας και ορθά πολιτεύματα είναι εκείνα που έχουν για τελικό σκοπό το κοινό καλό, ενώ αντίθετα τα άλλα είναι ελαττωματικά. Το επίθετο «φαύλος» (=ευτελής, ασήμαντος, κακός) στο κείμενο έχει διαφορετική σημασία από την κανονική. Όταν κάνει λόγο ο Αριστοτέλης για «φαύλην πολιτείαν» εννοεί όχι το κακό πολίτευμα αλλά το λιγότερο καλό, το κατώτερο. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κακά πολιτεύματα αλλά ότι όλα είναι καλά, άλλο σε μεγαλύτερο και άλλο σε μικρότερο βαθμό. Και αυτή η αξιολογική διαβάθμιση απορρέει από τον μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό επιτυχίας της προσπάθειας των νομοθετών να εθίσουν τους πολίτες στην αρετή. Αυτός ο βαθμός επιτυχίας είναι το κριτήριο της διάκρισης της πολιτείας σε «αγαθήν» και «φαύλην». Αντίθετα, ο Πλάτων πίστευε ότι υπάρχει μόνο ένα σωστό πολίτευμα, η ιδανική πολιτεία, και όλα τα άλλα είναι λανθασμένα και επικίνδυνα.

Ο Αριστοτέλης συνήθως κάνει διάκριση ανάμεσα στα ορθά πολιτεύματα και στις παρεκβάσεις τους, δηλαδή τις εκτροπές από αυτά. Αυτή τη διάκριση θα τη συναντήσουμε παρακάτω, στις ενότητες από τα Πολιτικά. Εδώ όμως δεν αναφέρεται σ' αυτό· εδώ προϋποτίθεται ότι ο νομοθέτης επιδιώκει σε κάθε περίπτωση το καλό των πολιτών· απλώς μπορεί να μην έχει πάντοτε επιτυχία στον στόχο του αυτόν. Παρόμοια, σε άλλο χωρίο των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για νόμο που είναι κείμενος ορθώς και έχει επιτυχία, και για νόμο απεσχεδιασμένον (δηλαδή προχειροφτιαγμένο), που δεν έχει επιτυχία.

– «... γίνεται πασα αρετή και φθείρεται»

Ο Αριστοτέλης συνεχίζει να αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η ηθική αρετή, επιμένοντας ότι για την κατάκτησή της προηγείται η πράξη (η επανάληψη, η εξάσκηση, ο εθισμός). Στο πλαίσιο αυτής της θέσης προσθέτει ότι κάθε μορφή ηθικής αρετής,

είτε αυτή γίνεται είτε φθείρεται, έχει ως αφετηρία της τις ίδιες αιτίες και τα ίδια μέσα. Η άποψη αυτή εκ πρώτης όψεως φαίνεται κάπως παράδοξη : αναφέρει ότι τόσο για να αποκτηθεί (γένεσις) η αρετή από κάποιον άνθρωπο, όσο και για να μην αποκτηθεί (φθείρεται), ακολουθείται η ίδια διαδικασία, εφαρμόζοντας τα ίδια μέσα. Εύλογα γεννιέται το ερώτημα πώς είναι δυνατόν να προβαίνουν στις ίδιες πράξεις δύο άνθρωποι, να κάνουν τις ίδιες ενέργειες και ο ένας να γίνεται αγαθός, ενώ ο άλλος να μη γίνεται κάτοχος της αρετής. Οι έννοιες αυτές (γένεσις-φθορά) αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (και ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο «Περί γενέσεως και φθοράς»). Η αρετή, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, κινείται ανάμεσα στη γένεση και στη φθορά. Η γένεση συντελείται με την άσκηση. Οι άνθρωποι γίνονται αγαθοί εθιζόμενοι στα αγαθά (η αρετή εξ εθους περιγράφεται). Βασική θέση του Αριστοτέλη, όπως είδαμε, είναι ότι η ηθική αρετή πηγάζει από τον εθισμό και όχι από τη φύση. Συνηθίζει ο άνθρωπος στην αρετή με την άσκηση. Σε αυτή την ενότητα συμπληρώνει ότι υπάρχει καλή και κακή άσκηση. Σε αυτό το σημείο, δηλαδή, έρχεται να εξηγήσει τι εννοούσε λέγοντας ότι με τις ίδιες ενέργειες και με τα ίδια μέσα προκύπτει τόσο ο καλός, όσο και ο κακός τεχνίτης. Ο παράγοντας, λοιπόν, που διαφοροποιεί το αποτέλεσμα από την εκτέλεση των ίδιων πράξεων είναι ο τρόπος με τον οποίο εκτελούνται οι πράξεις αυτές.

– **«Εκ των ομοίων ενεργειών αι έξεις γίνονται»**

Ο Αριστοτέλης, μετά την παράθεση αρκετών παραδειγμάτων, καταλήγει με τρόπο επαγωγικό στο ότι η επανάληψη των καλών ή κακών τρόπων συμπεριφοράς δημιουργεί τις καλές ή κακές συνήθειες (έξεις). Ο τρόπος που ο άνθρωπος ενεργεί συνδέεται με τις αντίστοιχες συναισθηματικές φορτίσεις, από τις οποίες με την επανάληψη των ενεργειών σταθεροποιούνται οι συμπεριφορές. Όπως διαβάζουμε αλλού στα Ηθικά Νικομάχεια, συμβαίνει και το αντίστροφο : οι έξεις γίνονται η πηγή των αντίστοιχων ενεργειών, και έτσι δημιουργείται ένας κύκλος. Ας πάρουμε ως παράδειγμα την ανδρεία : συνηθίζοντας να περιφρονούμε τους κινδύνους γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, μπορούμε να αντιμετωπίζουμε ακόμη καλύτερα αυτά που προκαλούν φόβο.

B2.

«Ούτω δὴ και ἐπὶ των ἀρετων ἔχει»

α) Ο Αριστοτέλης εισάγει το νέο συλλογισμό του με τη λέξη «ούτω» που δηλώνει σύνδεση με την προηγούμενη ενότητα, στην οποία γίνεται αναφορά στις τέχνες και ταυτόχρονα μεταβαίνει από τις τέχνες στις αρετές (**αναλογικός συλλογισμός**). Επίσης με το σύνδεσμο «δὴ» ανακεφαλαιώνει και εισάγει το συμπέρασμα άλλου προηγούμενου συλλογισμού. Κατά τον Αριστοτέλη η διαδικασία της κατάκτησης των ηθικών αρετών είναι αντίστοιχη με αυτή των τεχνών· δεν πρόκειται για απλή συνέχεια, αλλά για αναλογία με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως. Δηλαδή, ό,τι αναφέρθηκε πως συμβαίνει με τις τέχνες, το ίδιο θα δηλωθεί τώρα πως συμβαίνει και με τις αρετές.

β) Ο Αριστοτέλης έρχεται τώρα να εξηγήσει πώς εννοεί αυτήν την αναλογία μεταξύ τεχνών και αρετών. Λέει, λοιπόν, ότι οι άνθρωποι αναπτύσσουν σχέσεις μεταξύ τους. Παραθέτει λοιπόν παραδείγματα προκειμένου να τεκμηριώσει την άποψή του.

– **«πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι».** Στα πλαίσια αυτών των σχέσεων, οι συμπεριφορές των διαφόρων ανθρώπων ποικίλουν. Άλλοι συμπεριφέρονται σωστά, έντιμα, ενώ άλλοι λειτουργούν με τρόπο λανθασμένο, που δεν υπακούει στους κανόνες της ηθικής. Όπως με τις τέχνες, έτσι και με τις αρετές, βλέπουμε ότι η απόκτηση ή η μη απόκτησή τους είναι αποτέλεσμα των ίδιων ενεργειών. Δηλαδή, και στις δύο περιπτώσεις απαιτείται η συναναστροφή με τους άλλους ανθρώπους. Το μέσο για να γίνει κανείς τόσο δίκαιος, όσο και

άδικος, είναι να έχει συναλλαγές με τους άλλους και διαπροσωπικές σχέσεις. Το στοιχείο που θα τον κατατάξει στους δίκαιους ή τους άδικους είναι ο τρόπος, με τον οποίο θα αναπτύξει αυτές τις σχέσεις. Αυτό είναι απολύτως λογικό : ένας άνθρωπος, για να κριθεί δίκαιος, θα πρέπει να δούμε πως συμπεριφέρεται έναντι των άλλων. Αλλά και ο χαρακτήρας του ως άδικου, πάλι θα δικαιολογηθεί με κριτήριο τη συμπεριφορά του απέναντι στους άλλους.

– **«πράττοντες τὰ εν τοις δεινοῖς ...οι δὲ δειλοὶ»** : Η συλλογιστική του Αριστοτέλη στρέφεται, μετά την καθημερινή ζωή, στο χώρο των συναισθημάτων, από την επανάληψη των οποίων οριστικοποιούνται τα σταθερά ψυχικά χαρακτηριστικά. Τα συναισθήματα του φόβου ή του θάρρους, επαναλαμβανόμενα καθιστούν τους ανθρώπους ανδρείους ή δειλούς. Όσοι συνηθίζουν να αντιμετωπίζουν το φόβο με θάρρος, γίνονται ανδρείοι, ενώ, όσοι συνηθίζουν να τα αντιμετωπίζουν με δειλία, γίνονται δειλοί. Η συνήθεια είναι αυτή που θα προσδώσει ένα στοιχείο στον ανθρώπινο χαρακτήρα. Ο εθισμός στην ανδρεία αντιμετώπιση της κατάστασης που γεννά το φόβο, μας καθιστά ανδρείους, ενώ ο εθισμός στην τρομαγμένη, διστακτική αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης μας καθιστά δειλούς. Τονίζεται ξανά ότι με την ίδια διαδικασία αναδεικνύονται οι δειλοί και οι ανδρείοι. Όλοι πρέπει να περάσουν την ίδια δοκιμασία, όλοι πρέπει να βρεθούν σε στιγμές που γεννούν φόβο. Ο διαφορετικός, όμως, τρόπος αντιμετώπισης αυτής της κατάστασης θα καταστήσει κάποιους ανδρείους και κάποιους δειλούς.

– **«Ομοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς επιθυμίας ἔχει ... οι δὲ εκ του ουτωσί»** :

Ο Αριστοτέλης συνεχίζει την προσπάθειά του να δείξει τον καταλυτικό ρόλο που παίζει ο εθισμός στην απόκτηση των στοιχείων του ανθρώπινου χαρακτήρα. Στο σημείο αυτό, αφού έχει κάνει ήδη λόγο για τις τέχνες (κιθάρα, οικοδομική), αφού αναφέρθηκε στις αρετές (δικαιοσύνη), έρχεται να μιλήσει και για άλλα στοιχεία του χαρακτήρα που διαμορφώνει ο άνθρωπος με τον εθισμό : πρόκειται για τις επιθυμίες και τις οργές (τα πάθη). Όλοι οι άνθρωποι βρίσκονται στη θέση να επιθυμήσουν κάτι. Πάλι, όμως, θα είναι διαφορετικός ο τρόπος με τον οποίο θα συνηθίσουν να αντιδρούν στις περιστάσεις αυτές. Κάποιοι θα συνηθίσουν – με την επίμονη και συνειδητή τους προσπάθεια – να καταπολεμούν τις επιθυμίες τους, να μην παρασύρονται από αυτές, να τις ελέγχουν. Κάποιοι άλλοι, αντιθέτως, θα συνηθίσουν να αφήνονται σε αυτές, να παραδίδονται στη δύναμή τους, να τις επιδιώκουν με κάθε μέσο. Οι πρώτοι, λοιπόν, θα γίνουν σώφρονες, ενώ οι δεύτεροι θα γίνουν ακόλαστοι. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τα πάθη της ψυχής, τα συναισθήματα. Όλοι θα βρεθούν σε στιγμές που προκαλούν την ανθρώπινη αντίδραση και οργή. Κάποιοι θα εθιστούν στο να αντιμετωπίζουν αυτές τις καταστάσεις με ψυχραιμία, κάποιοι άλλοι στο να αντιδρούν με άγριο τρόπο. Το αποτέλεσμα είναι να γίνουν οι πρώτοι πράοι και οι δεύτεροι οξύθυμοι. Παρατηρούμε αυτά που αναφέρθηκαν πολλές φορές προηγουμένως : πρώτον, ότι μέσω των ίδιων βιωμάτων και εμπειριών, μέσω της ίδιας διαδικασίας προκύπτουν τόσο οι πράοι και σώφρονες, όσο και οι οργίλοι και ακόλαστοι, με κριτήριο τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τις καταστάσεις αυτές. Δεύτερον, ότι ο εθισμός είναι το μέσο που διαμορφώνει κάθε στοιχείο του χαρακτήρα και σε καμία περίπτωση δεν υπάρχει κάποιο από αυτά εκ φύσεως στον άνθρωπο.

B3. Η σημασία της Ακαδημίας βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι ήταν το σημείο συνάντησης σημαντικών λογίων της εποχής, που διατηρώντας και μέσα στα πλαίσια της Ακαδημίας ο καθένας τη δική του προσωπικότητα, το δικό του επιστημονικό «πιστεύω», προωθούσαν όλοι μαζί την επιστημονική έρευνα παίρνοντας ο ένας από τον άλλο χρήσιμες παρορμήσεις και επιδρώντας θετικά ο ένας στον άλλον. Ένας λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης ήταν ο Εύδοξος από την Κνίδα. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δεν δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, Σταγειρίτης που «βρέθηκε», όπως είπε ένας αριστοτελιστής των ημερών μας,

«την πιο κατάλληλη στιγμή στον πιο σωστό τόπο, εκεί δηλαδή όπου υπήρχαν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα μπορούσαν να γονιμοποιήσουν με έναν εντελώς ξεχωριστό τρόπο τη σκέψη του βοηθώντας στην να απλώσει μέσα σε σύντομο χρόνο τα δικά της φτερά». Πιο σημαντικό θα πρέπει να θεωρηθεί το γεγονός ότι με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνη ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν θετική και επιστημονική, την ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα).

B4.

γηνετής : γινόμενον, γίνεται, γίνονται, είνοντο, γινόμεθα

έσθλος : έστιν, έσσονται

μισαλλοδοξία : συναλλάγμασι

δέος : δεινοίς, δειλοί

στρεβλός : άναστρέφεσθαι

ΑΔΙΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1.

Θεωρώ, είπα εγώ, ότι αναφέρεις ικανοποιητικό επιχείρημα, ότι, δηλαδή, η τέχνη να γράφεις λόγους δεν είναι εκείνη που αν κάποιος κατείχε θα τον έκανε ευτυχισμένο. Παρόλο που εγώ νόμιζα πως κάπου εδώ θα εντοπιζόταν η επιστήμη που για ώρα ψάχνουμε να βρούμε. Γιατί πραγματικά οι άνθρωποι αυτοί, που γράφουν τους λόγους, μου δίνουν, Κλεινία, την εντύπωση, όταν τους συναναστρέφομαι, ότι είναι πάνσοφοι, κι η τέχνη τους θεσπέσια και μεγάλη. Κι αυτό δεν είναι καθόλου παράδοξο. Αποτελεί, βλέπεις, μέρος της τέχνης των μάγων, ελάχιστα κατώτερη από εκείνη. Γιατί η μια, η τέχνη των μάγων, γοητεύει φίδια, αράχνες, σκορπιούς και άλλα ζώα καθώς και αρρώστιες, ενώ αυτή γοητεύει και παρηγορεί δικαστές, μέλη της εκκλησίας του δήμου και άλλα πλήθη.

Γ2.

φάτε

έκτώ

τινών

εΰδαιμον

ώήθη

πεφάνθω

παλαιότερον

κήλησι

τύχοιεν

έσομέναις

Γ3.α.

μοι: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου από το ρήμα «δοκεΐς»

εΰδαιμων: κατηγορούμενο στο «τις»

ήν: αντικείμενο στο ρήμα «ζητούμεν»

έκείνης: γενική συγκριτική από το «ύποδεεστέρα»

ούσα: κατηγορηματική μετοχή από το συνδετικό ρήμα «τυγχάνει», συνημμένη στο υποκείμενό του «ή δέ»

Γ3.β.

-κτησάμενος: επιρρηματική, υποθετική μετοχή, συνημμένη στο «τις»

-Αναλύεται σε δευτερεύουσα υποθετική πρόταση: **εἰ τις κτήσαιο, (εἰ + ευκτική)**

με απόδοση: **εὐδαιμών ἂν εἶη (δυνητική ευκτική)**

-Η υποθετική πρόταση εκφέρεται με ευκτική, γιατί δημιουργείται λανθάνων, απλός υποθετικός λόγος 5^{ου}είδους, απλή σκέψη του λέγοντος.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΘΕΜΑΤΩΝ:

ΓΚΟΓΚΟΣΗ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ, ΚΑΤΖΟΓΙΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΚΟΡΑΚΗ ΕΥΗ